

TATAR ANTRAPONİMİSİNDE MİLLİ GELENEKLERİN

OLUŞMASINDA

ABDULLAH TÜKAY'IN ROLÜ

G. R. GALİULLİNA

Aktaran: Seher MEMİŞ

Özet

Kişi isimleri, bir milletin dilinin ve kültürünün aynasıdır. Milli dile ve onu korumaya büyük önem veren Abdullah Tukay, Tatar kişi isimleri sisteminin halka yakın olmasını, milli kültürü savunmasını neredeyse bütün eserlerinde temel fikir olarak savunmuştur. Abdullah Tukay'ın fikirleri, Tatar kişi isimleri sisteminde milli geleneklerin oluşmasında büyük katkıda bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Abdullah Tukay, Tatar kişi adları, milli dil, milli gelenek.

Abdullah Tukay's Role at National Traditions Formation of Tatar

Abstract

Anthroponyms are the reflection of a nation's language and culture. Abdullah Tukay who greet importance to protecting of national language, defended anthroponym system tar being close to public and reflecting the national culture in almost all his works as idea. Abdullah Tukay's ideas had contributed to the formation of national traditions in anthroponym system of Tatar

Key words: Abdullah Tukay, anthroponym of Tatar, national language, national tradition.

büyük sairimiz Abdullah Tukay; sanatım, hayatımı millietine bağışlayan essiz bir dir. Onun kaleminden çıkan her yazı Tatar halkının kaderi, kültürü, dili, tarihi ve vatanıyla ilgilidir. Onun tekarlanmaz tasvir etme yolları ve keskin dili yardımıyla vatanımın milli özellikleri, psikolojisi, dünya görüşü çok mükemmel derecede siksiz biçimde açıklanır. Abdullah Tukay, milli dilimizi korumaya ve tanıtmaya

ömür boyu sadık kalır. Onun sanatının büyüklüğünü ve eşsizliğini ispatlayan temel özelliklerinden birisi; Tatar halkının canlı konuşma dilinde eser vermektir. A. Tukay edebî dili halkın canlı konuşma diline yakınlaştırmakla, edebî dili biçimlendirmekle onun temelini belirlemekle çok zor bir iş başarmıştır. Tanınmış dil âlimi V. H. Hakov'un da belirttiği gibi; "Abdullah Tukay edebî dili daha önceki dar üslup sınırlarında çıkarmış, zamanın isteklerine doğru getirip ona geniş yenileşme imkânı sağlamıştır. (Hakov 2003: 206) Millî dile itibar onun sadece kendi sanatında değil, başka yazarları yönlendirmek için söylenen fikirlerinde de açık bir şekilde görülür. Örneğin; 1911 yılında Segiyt Sünçelej'e yazdığı mektubunda aşağıdaki satırlar yer almaktadır: "... Annan soñ Sëznëñ şigirlerëğëzde min provintsialniy hem töp halık tëlënde bulmaga süzler tabam. Alarnı katıştırmasagız iken..." (...Ondan sonra sizin şiirlerinizde de yerel ve temel halk dilinde olmayan sözler buluyorum. Onları karıştırmasaydın keşke...) (Tukay 2006: 329)

Tatar halkının dilinin ve kültürünün aynası olan isimler sistemine Abdullah Tukay özellikle önem verir. Tukay; Tatar kişi isimleri sisteminin halka yakın olmamasını millî kültürü yansıtmamasını üzülenek belirtir. Gazete yazılarında olsun, keskin dil hiciv eserlerinde olsun, dostlarına yazdığı mektuplarında olsun Abdullah Tukay her zaman isimlere çok fazla dikkat eder. Tatarlar arasında kullanılan isimlerin millî ruh olması gerektiği ve ismin cisimle bağlantısına dair ilişkisi yazarın "Gacep tüğelmä" (1906), "İsëmnerëmëz hakkında" (1911), "Kazanga kaytış" (1913), "Mekaley mahsusa" (1913) adlı eserlerinde ve diğer çalışmalarında de açıkça görülür.

Tatar kişi isimleri sisteminin millî geleneklere dayanması gerektiği, Abdullah Tukay'ın isimlere dair söylenen temel fikirlerinden birisi olmuştur. Özel olarak baktığımızda; 20. yüzyıl başında Tatarlar arasında kullanılan isimlerin millî olmaması, çocuklara verilen isimlerin anlamına itibar edilmemesi gibi fikirler yazarın "İsëmnerëmëz hakkında" makalesinde hicvedilir. Şairin Tatar isimlerine olan eleştirici fikirlerinin sebebi; Tatar isimler sisteminin karmaşık yapılı Arap ve Fars kökenli isimlerden oluşmasıdır. Bilindiği gibi; İdil Boyu Bulgar Devleti İslam dinini kabul ettikten sonra, İslamiyetten önceki devirde kullanılan eski Türk isimleri yavaş yavaş kullanımdan düşer. İsim vermede İslam geleneklerinin Türk-Tatarlar arasında yayılmasında kesin dönüş, Kazan Hanlığı'nın işgal edilmesinden sonra başlar ve zorla Hristiyanlaştırma siyaseti dolayısıyla İslam halkının bir bütün millet olarak korunup kalmasının sembolüne dönüşür. Bu, kendi zamanında Arap ve Fars kökenli isimlerin aktifleşmesini getirir. Dil; milletin, tarihî, içtimai, siyasi değişimler baskısı altında kaybolmayarak korunup kaldığını gösteren esas etmenlerin birisidir. Tatar halkı mensubu ve Müslüman olmayı vurgulamak amacıyla Tatar halkı arasında bu tür isimleri verme işi çok hızlı bir şekilde artar ve bunun sonucunda 19. yüzyılın ikinci yarısında Tatar isimlerine ait söz varlığı tamamen Müslümanlaşır. Örneğin; 1816-1879 yılları arasında Kazan şehrinde erkek çocuklara en çok verilen isimler: *İbrahim, Hesên, Musa, Höseyên, Yosıf, Mostafa, İshak, Möhemmetgali, Mortaza, Hebibullâh, Ehmêt, Möhemmet, Möhemmetcan, İsmegıyl*. (Revizskie 1816-1879)

19. yüzyılda isim vermede yeni bir geleneğe başlanır. Bu gelenek; karmaşık yapılı *Möhemmetrehim, Gabdëlgaffar, Gabdëreşit, Seyfëlmölëk, Velibikmöhemme, Bibinegıyme, Bibiteskire, Mahisorur, Zeynepfatıyma, Miñlëgölcihan* gibi isimlerle kullanılmaktan ibarettir. Yazar, işte bu tür isimleri tenkit eder.

Abdullah Tukay yukarıda bahsedilen makalesinde; ismin eğitici rolünü, onun ruha denk gelmesi gerektiğini defalarca vurgular. İsimlerin sadece dini olarak yapıp, milli eğitimimize hizmet etmesi gerektiğini söyler: "Möselman bulgamızın tatar ikencemzñe de onımyk. Allahê Tegale isememzñe, cisememzñe thimizni islah eyley!" (Müsülman olduğumuz zaman Tatar olduğumuz da yayalım. Allahutعالا ismimiz, cismimizi ve ruhumuzu islah etsin!) der. (Tukay : 212) Yazarm bu fikirleri halk arasında karmasık yapıli isimlerin artıgına nları kullanmakta zorluklar doğduğuna işaret eder; çünkü sıradan halk, camii terinde kaydedilen resmi isimleri yine de kendi keyfine göre kısaltıp söylemek emmel - Memet, Gabbereşti - Gabbere, Razeldin - Razıy, Bibifatayma - Bibi Sadreidin - Sadry, Galeleidin - Galey, Möhemmetcan - Heme - Heme - Heme vb. Bu tür değıştürmeler tesadüfi değıldir, bunun temeli önceki Türk nekleryle birleşir. İslamiyetten önceki devirde isimler kısa yapıli, kullanıma un söyleyişredir. Kısa biçimde, yazılı yadigarlarda kaydedilen şekilleri de epeyce ar: Gabbul, Sefer, Şerif, İbak (İbrahim isminin kısaltılmış biçimi), Elmemet, dukey, Karıkey, Ismakay, Mullakay, İbray, Dusay, Söley, Cemey, Samay vb. amova 1981: 57; Hisamova 1999: 287) Abdullah Tukay milli gelenekleri dikkate ak, bizi milli yüzümüzü ve dilimizi korumaya çağırır.

Tatarların tabiatındaki yabancı sözlere, isimlere, genel olarak yabancı özelliklere timayı; bu özelliğın millietimize zarar getirdiğini A. Tukay kendi zamanında un derinliği ile görülmüş ve gösterilemiştir. Yazar, din adamları tarafından enli olarak Tatar dili için yabancı isimlerin halk arasında yaygınlaşmasına çok üp şöyle yazar: "...bözññ Timër, Altımbık, Yapançı kibi güzel milli isemnerëböz nıma... yemsez, ...eyterge tel telimiy torgan isemnerne tuvdırganar... Min bu lerne böz tatar balalarına anadan tuvgaçuk elle nındiy istikbalëmëz öçen yaman falli meşum isemner tagılğanına eçem poşkannan yazdıım. Garp telë—bay tellemñ de yrarğı. Tatar isemnerende 'Telgar'lar toluğ itsen (tuvsın), 'Faik'lar tefevvek itsen ibeyşen), 'Fatih'lar fetih itsen (ciñep çıksın), 'Rifgar'lar tereftëğ itsen (yugarı sm) (...bizim Timër, Altımbık, Yapançı gibi güzel milli isimlerimiz yerne ... siz, ... dilin söylemek istemediği isimleri icat etmişler... Ben bu sözleri biz Tatar cuklarına daha anadan doğar doğmaz istikbalimiz için kötü fallı ve uğursuz isimler kılmasıma canım sıkıldığında yazdıım... Arap dili zengin dillerin de zengini. Tatar mlerinde 'Telgar'lar tuluğ etsin (doğsun), 'Faik'lar tefevvek etsin (artsın), 'Fatih'lar thetsin (galip çıksın), 'Rifgar'lar tereftu etsin (yukarı ulaşsın)." (Tukay 2006: 212)

Abdullah Tukay'ın milli dilimizi, milli söz varlığını yabancı sözlere ve isimlerle öldürmeyi tenkit eden fikirleri bugün de güncelliğini kaybetmemiştir. Bilindiği gibi, 0. yüzyılın yirmiyli yılları arasında Tatar isimler sisteminde o güne kadar ulanmışta olmayan Rus ve Avrupa dillerinden yabancı isimler girmeye başladı. Tatar halkının yabancı isimlere olan ilgisi yeniden ön plana çıktı. Neticede, Tatar isimler sisteminde milli yüzümüzü yansıtmayan, milli dilimiz ve kültürümüz için yabancı olan isimler girdi. Onların pek çoğu bu sisteme iyice yerleşerek, belli bir derecede onun gelişimine de katkıda bulundular.

Milli isimler; dünyanın tablosu ve milli psikolojinin değışim göstergesidir. Kişi lüsmüş milli karakterle doğmaz; milli karakter, toplum ölçütlerinde, sosyalleşme

sürecinde millî gelenekler, dil ve kültür ölçütlerinde benimsenir. Geleneksel şekilde kişi ismi milletin aynası görevini yerine getirir; onun toplumsal statüsünü, hangi devirde yaşadığını gösterir. Bugünkü toplum şartlarında, kendi kültürümüzle yabancı kültürlerin sıkı ilişkiye girdiği devirde, halkın millî karakteri de biçimlenir ve kişi isimlerine yansır.

Bugünkü Tatar insanı, bir yandan millî geleneklere dayanan isimler seçmeye yönelirken, diğer yandan dünya kültürü ölçülerinde meydana gelen birimleri de benimser. Sadece bununla da kalmaz, Tatar toprağında doğu ve batı kültürlerinin güzel örneklerini birleştiren yeni isimler uydurur. Bu, milletlerin sıkı ilişkide yaşama şartlarında eriyip yok olmamasına, kendi millî söz varlığımızın yaratılıp korunarak kalmasına yardım eder. Böylelikle; bugünkü Tatar kişi isimleri sistemi orijinalliği, çeşitliliği, tekrarlanmaz oluşu ile ayrılır.

Abdullah Tukay; Şihabettin Mercani, Kayum Nasıyri, Fatih Emirhan gibi tanınmış ediplerimiz ve âlimlerimiz ile birlikte Tatar antroponimi sisteminde millî geleneklerin oluşmasına büyük emek verdi. A. Tukay ve yandaşlarının fikirleri; Tatar isimler sisteminde dinî içerikli, kuruluş yönünden karmaşık ve Tatar halkının millî dili için biraz yabancı olan isimlerle birlikte dünyevi içerikli, etik ve estetik zevkli Arap ve Fars kökenli isimlerin yerine Türk-Tatar kökenli isimlerin kullanılmaya başlanmasında itici güç oldu. Daha sonra bu isimler Tatar millî antroponimisinin temel taşına dönüştüler.

Kaynakça

- Hakov, V. H. (2003), *Təl tariyh közgəsə (Tatar edebi tälänñ üsəş tariyhınnan)*. Kazan.
- Hisamova, F. M. (1981), *XVIII yözdegə tatarça eş kegazlerənñ täl üzənçeləklərə*. Kazan.
- Hisamova, F. M. (1999), *Tatarskiy yazık v vostoçnoy diplomatiyi Rossiyi (XVI - XIX vv.)*. Kazan.
- “Revizskie skazki o kuptsah, meşçanah i tsehoviñ g. Kazani russkogo i tatarskogo sosloviyah (1816 – 1879)” – TSGA RT f. 3, op. 2.
- Tukay, G. (2006), *Saylanma Eserler: 2 tomda/ Gabdulla Tukay*. Kazan.